অধ্যায় ৩ ঃ সামাজিক লিংগৰ সামাজিকীকৰণ

অধ্যায় গাঁথনি

৩.১ উদ্দেশ্য

৩.২ পৰিচয়

৩.৩ সামাজিক লিংগৰ সামাজিকীকৰণৰ অর্থ

৩.৪ সামাজিক লিংগৰ সামাজিকীকৰণ সম্পর্কীয় তত্ত্ব

৩.৫ সামাজিকীকৰণৰ মাধ্যম

৩.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৩.৭ অধিক জানিবলৈ

৩.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৩.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সামাজিক লিংগৰ সামাজিকীকৰণৰ অর্থ জানিব পাৰিব
- সামাজিক লিংগৰ সামাজিকীকৰণৰ বিভিন্ন তত্ত্বৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব
- সামাজিক লিংগৰ সামাজিকীকৰণৰ বিভিন্ন মাধ্যমৰ ধাৰণা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।

৩.২ পৰিচয়

পূর্বৱর্তী অধ্যায়ত আমি সামাজিক সংগঠক হিচাপে সামাজিক লিংগৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিলোঁ। দৰাচলতে সামাজিকীকৰণ প্রক্রিয়াৰ জৰিয়তে আমি বিভিন্ন লিংগ সম্পর্কীয় ধাৰণাৰ লগত সম্পর্কিত হৈ পৰিছোঁ। প্রস্তাৱিত এই অধ্যায়টিত আমি লিংগ সামাজিকীকৰণৰ প্রক্রিয়াৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

৩.৩ সামাজিক লিংগৰ সামাজিকীকৰণৰ অর্থ

সামাজিকীকৰণ এনে এটা প্রক্রিয়া, যাৰ জৰিয়তে শিশুৱে সমাজৰ বিভিন্ন প্রমূল্য, নিয়ম, নীতি আৰু আচৰণ আয়ত্ব কৰে। 'লিংগ সামাজিকীকৰণ' সামাজিকীকৰণ প্রক্রিয়াৰ অন্তর্গত এটা অতি গুৰুত্বপূর্ণ দিশ। এই প্রক্রিয়াৰ জৰিয়তে পৃথক লিংগৰ শিশুসকলক লিংগ সম্পর্কীয় কর্তব্যসমূহৰ বিষয়ে শিকাই সামাজিক কৰি তোলা হয় (Giddens, 1993) আৰু পুৰুষ তথা মহিলাৰ ধাৰণা দুটাই কি সূচায়, সেই সম্পর্কে অৱগত কৰোৱা হয় (Morris, 1998;

Condry, 1976)। লিংগ সামাজিকীকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াটো জন্মৰ লগে লগে 'ই ল'ৰা নে ছোৱালী'— এই সাধাৰণ প্ৰশ্নটোৰ আৰম্ভ হয় (Glietman, 2000)। আমি লিংগৰ লগত জড়িত বিভিন্ন কৰ্তব্যসমূহ সামাজিকীকৰণৰ বিভিন্ন মাধ্যমৰ জৰিয়তে আহৰণ কৰোঁ। সামাজিকীকৰণৰ প্ৰধান মাধ্যমবোৰ হ'ল— পৰিয়াল বা অভিভাৱক, সমমৰ্যাসম্পন্ন মানুহৰ গোট, বিদ্যালয় আৰু গণমাধ্যম। লিংগ সামাজিকীকৰণৰ বাবে এই মাধ্যমবোৰে লিংগ সম্পৰ্কীয় বদ্ধমূল ধাৰণাসমূহ ব্যক্তিৰ ওপৰত আৰোপ কৰে। বিশেষকৈ শৈশৱ আৰু কৈশোৰ কালত হোৱা সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ জৰিয়তে লিংগ সম্পৰ্কীয় পাৰ্থক্যসমূহ নিৰ্দিষ্ট হয় (Beal, 1997)।

৩.৪ সামাজিক লিংগৰ সামাজিকীকৰণ সম্পৰ্কীয় বিভিন্ন তত্ত্ব

বিভিন্ন তত্ত্বই লিংগ সামাজিকীকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াটোৰ এটা গ্ৰহণযোগ্য ব্যাখ্যা দাঙি ধৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে। এই তত্ত্বসমূহৰ ভিতৰত 'সামাজিক শিক্ষণ তত্ত্ব' (Social Learning theory) আৰু 'লিংগৰ প্ৰণালীবদ্ধ তত্ত্ব' (Gender Schema Theory) উল্লেখযোগ্য। লিংগ আৰু যৌনতাৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰা তত্ত্বটো হ'ল— 'মনোবিশ্লেষণাত্মক তত্ত্ব' (Psychoanalytical Theory)। এই তত্ত্বই লিংগ পৰিচয় বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত জড়িত হৈ থকা অচেতন প্ৰক্ৰিয়াসমূহৰ বিষয়ে বিশেষভাৱে অধ্যয়ন কৰে। তলত লিংগ সামাজিকীকৰণ সম্পৰ্কীয় তত্ত্বসমূহৰ বিস্তৃত আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ল—

● **সামাজিক শিক্ষণ তত্ত্ব (Social Learning Theory)**

এই তত্ত্বটো মনোবিদ Albert Bandura-ৰ অৱদান আৰু চিন্তাৰ লগতে ওতঃপ্ৰোতভাৱে জড়িত হৈ আছে। তেওঁৰ কৰ্ম আচৰণবাদী পৰম্পৰাৰ দ্বাৰা বিশেষভাৱে প্ৰভাৱিত। আচৰণবাদী চিন্তাধাৰাই শিক্ষণক উদ্দীপক (Stimulus) আৰু প্ৰতিক্ৰিয়া (response)ৰ ভিত্তিত ব্যাখ্যা কৰিছে। এই দৃষ্টিভংগী অনুসৰি শিশুৰ ওপৰত যোগাত্মক আৰু বিয়োগাত্মক অনুবন্ধনৰ ৰূপত লিংগ অনুকূল আৰু লিংগ প্ৰতিকূল আচৰণসমূহ আৰোপ কৰা হয় (Burn 1996, Wharton 2005)। উদাহৰণ স্বৰূপে এটা ল'ৰা শিশুৱে পুতলাৰ সৈতে খেলি থকা প্ৰক্ৰিয়াটোক পিতৃয়ে আওকাণ কৰিলে ই বিয়োগাত্মক অনুবন্ধন হিচাপে পৰিগণিত হ'ব আৰু শিশুটোৱেও ক্ৰমান্বয়ে পুতলাৰ লগত খেলিবলৈ এৰিব। আকৌ পিতৃ-মাতৃয়ে যদি কান্দি থকা ছোৱালী সন্তানক আঁকোৱালি লয় তেন্তে ই যোগাত্মক অনুবন্ধন হিচাপে চিহ্নিত হ'ব আৰু ই ভৱিষ্যতেও ছোৱালীজনীৰ এই আচৰণৰ পুনৰাবৃত্তিৰ সম্ভাৱনা বঢ়াই তুলিব। এইদৰে ল'ৰা-ছোৱালীয়ে সমাজে বিচৰা আচৰণৰ বিষয়ে শিকে। ল'ৰাই পুতলাৰ সৈতে খেলাটো গ্ৰহণযোগ্য নহয় বুলি শিকাৰ বিপৰীতে ছোৱালীয়ে নাৰী হিচাপে আবেগ প্ৰকাশ কৰাটো গ্ৰহণযোগ্য বুলি শিকে। সামাজিক শিক্ষণ তত্ত্বৰ মতে শিশুৱে একে লিংগৰ প্ৰাপ্তবয়স্ক ব্যক্তিৰ আচৰণ পৰ্যবেক্ষণ আৰু অনুকৰণৰ জৰিয়তেও জ্ঞান আহৰণ কৰে। এজনী সৰু ছোৱালীয়ে মাকক পৰ্যবেক্ষণ কৰি নাৰী সম্পৰ্কীয় ধাৰণাবোৰ আয়ত্ব কৰে। আনহাতে ল'ৰাই পুৰুষ

সম্পৰ্কীয় ধাৰণাবোৰ পিতৃক অনুসৰণ কৰি শিকে। বিংশ শতিকাৰ দশকত পোনপ্ৰথমবাৰলৈ অৱতাৰণা কৰা সামাজিক শিক্ষণ তত্ত্ব সময়ৰ লগে লগে সকলো ক্ষেত্ৰত গ্ৰহণযোগ্য হৈ নাথাকিল। গৱেষণাৰ পৰা প্ৰাপ্ত ফলাফল অনুসৰি ল'ৰাই লিংগ অনুকূল আচৰণ সামাজিক আৰোপ আৰু অনুবন্ধন অবিহনেও প্ৰদৰ্শন কৰে (Wharton, 2005)। আকৌ কিছুমান এনেকুৱা অনুবন্ধনো দেখা যায় যিবোৰ পিতৃ-মাতৃয়ে ল'ৰা-ছোৱালী ভেদে আৰোপ নকৰে। এইবোৰে এইটোৱে সূচায় যে সামাজিক শিক্ষণ তত্ত্বই ব্যাখ্যা কৰাতকৈ শিশুসকল অধিক সক্ৰিয়ভাৱে সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ লগত জড়িত। Wharton (2005) ৰ মতে, 'সহজভাৱে ক'বলৈ গ'লে সামাজিক শিক্ষণ তত্ত্বই শিশুক (আৰু সামাজিকীকৰণৰ আন লক্ষ্যবোৰক) মাটিৰ লদা হিচাপে গণ্য কৰে, যি পৰিৱেশৰ প্ৰভাৱত ৰূপ গ্ৰহণ কৰে।'

● বোধ শক্তিৰ বিকাশৰ তত্ত্ব (Cognitive Development theory)

এই বোধ শক্তিৰ তত্ত্বই লিংগ সামাজিকীকৰণৰ এটা পৃথক ধাৰণা প্ৰদান কৰিছে। এই তত্ত্বই সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ বৈশিষ্ট্য আৰু শিশুৱে লিংগ পৰিচয় গঠন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত পালন কৰা সক্ৰিয় ভূমিকাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে (Stockard, 1999)। নৈতিক বিকাশৰ তত্ত্বৰ বাবে জনাজাত Lawrence Kohlberg-এ পোনপ্ৰথমবাৰলৈ বোধ শক্তিৰ বিকাশৰ তত্ত্বটো লিংগ পৰিচয়ৰ প্ৰসংগত প্ৰয়োগ কৰিছিল। তেওঁৰ মতে, 'শিশুৰ যি লিংগগত কৰ্তব্য সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগী, সেয়া বয়স বৃদ্ধিৰ লগে লগে বোধ শক্তিৰ বিকাশ অনুসৰি পৰিৱৰ্তন হয়' (Stockard, 1999)। পাঁচৰ পৰা আঠ বছৰীয়া শিশুসকলে লিংগ সম্পৰ্কীয় এক অনমনীয় ধাৰণা গ্ৰহণ কৰে আৰু লিংগ সম্পৰ্কীয় নীতি ভংগৰ বাবে কঠোৰ ব্যৱস্থাও গ্ৰহণ কৰে। অৱশ্যে বয়স বৃদ্ধিৰ লগে লগে সিহঁতে লিংগ সম্পৰ্কীয় অধিক জটিল আৰু নমনীয় ধাৰণা গঠন কৰে (Martin Ruble, 2004)। Kohlberg-ৰ মতে শিশুই এবাৰ লিংগৰ অপৰিৱৰ্তনীয়তা (পুৰুষ আৰু মহিলা সম্পৰ্কীয় স্বীকৃতি)ৰ ধাৰণা গঠন কৰাৰ পিছতে, লিংগৰ এই অপৰিবৰ্তনীয় আচৰণে লিংগ অনুকূল আচৰণ প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ প্ৰণোদিত কৰে। কিন্তু Kohlberg-ৰ তত্ত্বৰ সমালোচকসকলে ইয়াৰ বিপৰীতধৰ্মী দৃষ্টান্ত দাঙি ধৰি কৈছে যে শিশুৱে লিংগৰ অপৰিবৰ্তনীয়তাৰ ধাৰণা গঠন কৰাৰ পূৰ্বেই দুই-তিনি বছৰ বয়সতে লিংগ অনুকূল আচৰণ প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে (Martin & Ruble, 2004)। এই কাৰ্যই বোধ শক্তিৰ বিকাশৰ তত্ত্বৰ বিৰোধিতা কৰে। সমালোচকসকলে পুনৰ কৈছে যে শিশুৱে সমাজ তথা জগতখনৰ প্ৰতি ধাৰণা গঠন কৰোতে অন্যান্য কাৰকৰ তুলনাত লিংগকহে কিয় ভিত্তি হিচাপে গ্ৰহণ কৰে, সেই সম্পৰ্কে Kohlberg-ৰ তত্ত্ব নিমাত (Wharton, 2005)।

● সামাজিক লিংগৰ প্ৰণালীৱদ্ধ তত্ত্ব (Gender Schema Theory)

সমালোচকসকলৰ মতৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি Sandra Bem-এ বোধ শক্তিৰ লগত সম্পৰ্কযুক্ত লিংগ সামাজিকীকৰণৰ আন এটা তত্ত্ব আগবঢ়াইছে। এই তত্ত্বটোৱে হ'ল লিংগৰ প্ৰণালীবদ্ধ তত্ত্ব। বেমৰ দৃষ্টিভংগী অনুসৰি, পুৰুষ আৰু নাৰীৰ পাৰ্থক্যৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া সংস্কৃতিত শিশুৱে লিংগক জগতৰ তথ্য আহৰণৰ এটা উপায় হিচাপে গ্ৰহণ কৰে। বোধ শক্তিৰ

বিন্যাস বা লিংগৰ প্ৰণালীবদ্ধতাই শিশুক তথ্য আহৰণত আৰু সংগতি তথা ভৱিষ্যৎ সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগী গঢ় লৈ উঠাত সহায় কৰে (Stockard, 1999)। বেমে লিংগৰ প্ৰণালীবদ্ধতাৰ দুটা বৈশিষ্ট্য গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি কৈছে। তেওঁৰ মতে লিংগ প্ৰণালীবদ্ধতাৰ ধাৰণাই মেৰুকৰণৰ সৃষ্টি কৰে। ফলত শিশুৱে 'যিটো মহিলাৰ বাবে গ্ৰহণযোগ্য সেইটো পুৰুষৰ বাবে গ্ৰহণযোগ্য নহয় আৰু যিটো পুৰুষৰ বাবে গ্ৰহণযোগ্য সেইটো মহিলাৰ বাবে গ্ৰহণযোগ্য নহয়'ৰ দৰে ধাৰণা গঠন কৰে (Wharton, 2005)। দ্বিতীয়তে, লিংগ সম্পৰ্কীয় বোধ অন্তঃস্ৰাবী (androcentric) হোৱা দেখা যায়। শিশুৱে পিতৃ-মাতৃয়ে প্ৰদৰ্শন কৰা লিংগ সম্পৰ্কীয় বিভিন্ন বদ্ধমূল ধাৰণা গ্ৰহণ কৰে। সিহঁতেও পিতৃ-মাতৃৰ দৰে পুৰুষ আৰু পুৰুষত্বক সমাজত অধিক গ্ৰহণযোগ্য হিচাপে বিশ্বাস কৰিবলৈ লোৱাৰ উপৰিও নাৰী আৰু নাৰীত্বৰ তুলনাত অধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ হিচাপে বিবেচনা কৰে (Wharton, 2005)।

● **মনোবিশ্লেষণাত্মক তত্ত্ব (Psychoanalytic Theory)**

মনোবিশ্লেষণাত্মক তত্ত্ব সামাজিক শিক্ষণ তত্ত্ব আৰু বোধ শক্তিৰ বিকাশৰ তত্ত্বৰ পৰা দুটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশত ভিন্ন। ই কোনো শিক্ষণ সম্পৰ্কীয় তত্ত্ব নহয়। এই তত্ত্ব অনুসৰি লিংগ সম্পৰ্কীয় কিছুমান বিশেষ দিশ আৰ্হি গ্ৰহণ বা বোধ শক্তিৰ জৰিয়তে তথ্য আহৰণৰ সলনি এক অচেতন মনস্তাত্ত্বিক প্ৰণালীৰ জৰিয়তে গঠন কৰা হয় (Wharton, 2005)। মনোবিশ্লেষণাত্মক প্ৰক্ৰিয়াৰ অৱতাৰণা সৰ্বপ্ৰথম ছিগমাণ্ড ফ্ৰয়েডে কৰিছিল যদিও লিংগ সামাজিকীকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াত ইয়াৰ প্ৰয়োগ বিংশ শতিকাৰ সপ্তম দশকৰ শেষৰ ফালে Nancy Chodorow-এ কৰিছিল। Nancy Chodorow-ৰ মতে প্ৰাথমিক পালনকৰ্তা হিচাপে মাতৃয়ে পালন কৰা ভূমিকাই লিংগ পৰিচয়ৰ ধাৰণাৰ বিকাশ কৰে (Stockard, 1999)। কিয়নো শিশুৱে অধিকাংশ সময় পিতৃৰ তুলনাত মাতৃৰ লগত কটাই। Chodorow-ৰ মতে শিশুৰ প্ৰথম পৰিচয় ঘটে নাৰীৰ সৈতে। পৰৱৰ্তী কালত শিশুৱে নিজস্বতাৰ এক পৰিচয় বিকাশ কৰে। মাকৰ পৰা ইতিমধ্যে নাৰী সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগীবোৰ আহৰণ কৰে বাবে ছোৱালীৰ বাবে এই প্ৰক্ৰিয়াটো বহু ক্ষেত্ৰত সহজ হয়। আনহাতে ল'ৰাই পুৰুষ সম্পৰ্কীয় পৰিচয়ৰ ধাৰণা বিকাশৰ বাবে পোনপ্ৰথমে নাৰীৰ সৈতে সিহঁতৰ পৰিচয় আৰু সম্পৰ্কৰ ধাৰণাক নস্যাৎ কৰিব লাগিব। Stockard (1999)ৰ মতে, 'যিহেতু ল'ৰাই নাৰীত্বৰ বিষয়ে অতি ঘনিষ্ঠভাৱে জানে, গতিকে সি পুৰুষত্বৰ ধাৰণাক 'নাৰীত্বৰ বিপৰীত' বা 'নাৰীত্ব নহয়' দৃষ্টিভংগীৰেহে প্ৰতিষ্ঠা কৰে।' বিভাজনৰ এই প্ৰক্ৰিয়াত ল'ৰাই প্ৰায়ে নাৰীক মূল্যহীন হিচাপে বিবেচনা কৰা ৰীতিৰ বিষয়েও আয়ত্ব কৰে। মনোবিশ্লেষণাত্মক তত্ত্ব অন্যান্য তত্ত্বৰ দৰে সমালোচনাৰ পৰা মুক্ত নহয়। লিংগ সম্পৰ্কীয় চিন্তাবিদসকলৰ যুক্তি অনুসৰি মহিলাই সংযোগ বা সম্পৰ্ক বিচাৰে আৰু পুৰুষে বিভাজন বিচৰাৰ দৰে বদ্ধমূল অনুবন্ধিত ধাৰণাসমূহ ব্যৱহাৰিকভাৱে প্ৰমাণ কৰিব নোৱাৰি। তদুপৰি এই তত্ত্বই মানুহৰ অবচেতন মনৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছে (Wharton, 2005)। পৰৱৰ্তী সময়ত অন্তৰ্দৰ্শন পদ্ধতি (Insight)ক লিংগ সামাজিকীকৰণৰ বিভিন্ন দিশ অধ্যয়ন কৰাৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। এই তত্ত্বসমূহত বিভিন্ন দৃষ্টিভংগী গ্ৰহণ কৰি সামাজিকীকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়া সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰা হৈছে আৰু অধ্যয়নৰ পৰা প্ৰাপ্ত ফলাফলৰ

ভিত্তিত পৰিৱর্তনৰ নীতিসমূহ আলোচনা কৰা হৈছে। কিছুমান ফলাফল বাকীবোৰৰ তুলনাত অধিক গ্রহণযোগ্য। শিশুৰ খেলাৰ প্রতি থকা লিংগ নিৰপেক্ষপ্রৱণতা সকলো অধ্যয়নত প্রদর্শন কৰা হৈছে। যি হওঁক, সেই বিশ্বাসটো য'ত এইটো ভবা হয় যে পিতৃ-মাতৃয়ে তেওঁলোকৰ ল'ৰা আৰু ছোৱালী সন্তানক পৃথক ব্যৱহাৰ কৰে, সেইটোক লৈ মিশ্র ফলাফল প্রত্যক্ষ কৰিবলৈ পোৱা গৈছে। অধ্যয়নৰ নতুন ক্ষেত্র হিচাপে লিংগ সামাজিকীকৰণে ক্রমান্বয়ে বিকাশ লাভ কৰিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

(ক) খালী ঠাই পূৰণ কৰক ঃ

প্রশ্ন নং ১ ঃ মনোবিদ Albert Bandura-ৰ কর্ম _____ পৰম্পৰাৰ দ্বাৰা বিশেষভাৱে প্রভাৱিত।

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ লিংগ সামাজিকীকৰণৰ প্রক্রিয়াটো _____ৰ লগে লগে আৰম্ভ হয়।

.....

৩.৫ সামাজিকীকৰণৰ মাধ্যম

● [redacted]

বিভিন্ন চিন্তাবিদৰ মতে অভিভাৱকসকল লিংগ সামাজিকীকৰণৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ মাধ্যম। নাবালক-নাবালিকাৰ প্রতি কৰা পৃথক আচৰণ সম্পর্কীয় এটি অধ্যয়নত গৱেষকসকলে অভিভাৱকসকলৰ তেওঁলোকৰ সন্তানৰ আগত নির্দিষ্ট কিছুমান বিশেষণ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ কৈছিল (Rubin et al, 1974 as cited in Wharton, 2005)। ছোৱালী সন্তানৰ অভিভাৱকসকলক 'কোমল' (soft), 'সু-ব্যৱস্থাপনাযুক্ত' (fine-featured), 'সৰু' (little) আৰু 'অমনোযাগী' (inattentive) বিশেষণ ল'ৰা সন্তানৰ অভিভাৱকৰ তুলনাত সঘনাই ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ কোৱা হৈছিল। অধ্যয়নৰ পৰা গৱেষকসকলে প্রাপ্ত ফলাফল অনুসৰি, 'যিহেতু নাবালকসকল দৈহিক বৈশিষ্ট্যৰ দিশৰ পৰা প্রায় একে, অভিভাৱকসকলে শিশুসকলৰ প্রকৃত পার্থক্যৰ প্রতি কোনো সঁহাৰি নজনাই লিংগৰ বদ্ধমূল ধাৰণাক প্রয়োগ কৰা কার্যই ল'ৰা আৰু ছোৱালী সন্তানৰ পৃথক পৃথক আচৰণৰ কাৰণ হিচাপে চিহ্নিত হয়' (Wharton, 2005)। সমসাময়িক সময়ৰ অধ্যয়নবোৰেও পার্থক্যসমূহত চিহ্নিত কৰিছে। Clearfield আৰু Nelson (2006) এ দেখুৱাইছে যে মাতৃয়ে নাবালিকাৰ বা ছোৱালীৰ সন্তানৰ সৈতে অধিক কথোপকথনত লিপ্ত হয়। আনকি নতুন অভিভাৱকৰ ওপৰত চলোৱা পর্যবেক্ষণেও এনে পৃথক আচৰণৰ উপস্থিতিৰ কথা প্রকাশ কৰে। Coltrane (1998)ৰ মত অনুসৰি, 'নাবালক আৰু নাবালিকাসকল অধিকাংশ ক্ষেত্রতে সদৃশ যদিও প্রাপ্তবয়স্কসকলে তেওঁলোকক পৃথক হিচাপে গঢ়ি তোলে' (Wharton, 2005)। আনহাতে আন একাংশ অধ্যয়নে এইটো দেখুৱাইছে যে অভিভাৱকে ল'ৰা বা ছোৱালী সন্তানৰ প্রতি পৃথক আচৰণ প্রদর্শন নকৰে। Lytton আৰু

Romney (1991 as cited in Wharton, 2005)-এ ১৫০ টাতকৈও অধিক প্ৰকাশিত গৱেষণা গ্ৰন্থৰ ওপৰত চলোৱা অধ্যয়নৰ ভিত্তিত মত প্ৰকাশ কৰি কৈছে যে ল'ৰা আৰু ছোৱালীৰ প্ৰতি অভিভাৱকৰ পৃথক আচৰণ বিগত ষাঠি বছৰত যথেষ্ট হ্ৰাস পাইছে। এই অধ্যয়নৰ পৰা প্ৰাপ্ত ফলাফল অনুসৰি সফলতা বা নিৰ্ভৰশীলতাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰদান কৰা উৎসাহ, কথোপকথন, বাধ্যবাধকতা আৰু নিয়মানুৱৰ্তিতা আদি দিশত অভিভাৱক ল'ৰা আৰু ছোৱালীৰ প্ৰতি সম-আচৰণ কৰে (Stockard, 1999, P-217)। সামাজিকীকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াত অভিভাৱকৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে অধিকাংশ অধ্যয়নৰ পৰা পৃথক পৃথক ফলাফল লাভ কৰিলেও পুতলা, খেলা-ধুলা আৰু ধৰ্মৰ ক্ষেত্ৰত এই অধ্যয়নবোৰৰ ফলাফল অনুৰূপ। অধ্যয়নবোৰে প্ৰকাশ কৰা অনুসৰি অভিভাৱকসকলে ল'ৰা-ছোৱালী উভয়কে পৃথক পৃথক খেলাৰ সামগ্ৰী বা পুতলা প্ৰদান কৰে (Stockard, 1999, Wharton, 2005)। উদাহৰণস্বৰূপে তেওঁলোকে ল'ৰাৰ বাবে ফুটবল আৰু ছোৱালীৰ বাবে পুতলা নিৰ্বাচন কৰা দেখা যায়। খেলৰ সামগ্ৰী বা পুতলা নিৰ্বাচনে অভিভাৱকে সন্তানৰ সৈতে কৰা আচৰণ নিৰ্ধাৰণ কৰে। অভিভাৱকে বিশিষ্টকৈ পিতৃয়ে ল'ৰাৰ লগত খেলা খেলবোৰ অধিক দৈহিক আৰু কঠোৰ হয় (Wharton, 2005)। আকৌ অধ্যয়নৰ ফলাফল অনুসৰি ল'ৰা আৰু ছোৱালীৰ বিপৰীত লিংগৰ খেলা (Cross-gender play) বা কৰ্ম গ্ৰহণৰ প্ৰতিও অভিভাৱকৰ অ-সম মনোভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। ফ্ৰীমেন (Freeman)ৰ ব্যাখ্যা অনুসৰি প্ৰাপ্তবয়স্কৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা গৱেষকসকলে বিপৰীত লিংগৰ খেলাৰ সন্দৰ্ভত মত প্ৰকাশ কৰি কৈছে যে ল'ৰাই ছোৱালীৰ বাবে 'নিৰ্ধাৰিত' খেলা খেলিলে, ল'ৰাৰ বাবে 'নিৰ্ধাৰিত' খেল খেলা বা কাৰ্য কৰা ছোৱালীবোৰৰ তুলনাত অভিভাৱক আৰু শিক্ষকৰ অধিক সমালোচনাৰ সন্মুখীন হয়। উল্লেখযোগ্য যে ল'ৰাই বিপৰীত লিংগৰ খেল খেলিলে পিতৃয়ে আটাইতকৈ বেছি ঋণাত্মক প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰকাশ কৰে। এই দিশবোৰে এটা কথাই সূচিত কৰে যে নাৰীৰ লিংগ সম্পৰ্কীয় কৰ্তব্যসমূহৰ পৰিসৰ ক্ৰমে বৃদ্ধি হৈ থকাৰ বিপৰীতে ল'ৰাৰ এই পৰিসৰ হ্ৰাস পাইছে (Freeman, 2007)।

● সামাজিকীকৰণৰ মাধ্যম হিচাপে সম-মৰ্যাদাসম্পন্ন ব্যক্তিৰ গোট (Peer Group Socialization)

সামাজিকীকৰণত সম-মৰ্যাদাসম্পন্ন ব্যক্তিৰ গোটৰ ভূমিকাৰ ক্ষেত্ৰত অধ্যয়নকাৰীসকলে এক পৃথক দৃষ্টিভংগী গ্ৰহণ কৰিছে। তেওঁলোকে শিশুৰ সামাজিকীকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ বিভিন্ন দিশ অধ্যয়ন কৰাৰ পৰিৱৰ্তে এটা কথোপকথনমূলক আৰ্হি প্ৰদান কৰে। যিসকল গৱেষকে এই দৃষ্টিভংগীক অধ্যয়ন কৰে, তেওঁলোকে শিশুসকলৰ মাজত হোৱা কথোপকথনক শিশুৰ ব্যক্তিগত বৈশিষ্ট্যৰ তুলনাত অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছে (Tholander, 2002)। সম-মৰ্যাদাসম্পন্ন ব্যক্তিৰ গোটৰ অধ্যয়নে শৈশৱকালৰ সম-লৈংগিক খেলাৰ প্ৰৱণতাৰ কথা প্ৰকাশ কৰে। প্ৰায় তিনি বছৰ বয়সৰ আৰম্ভণিৰ পৰা ল'ৰা আৰু ছোৱালী উভয়ে খেলাৰ বাবে সম-লিংগৰ সংগী নিৰ্বাচন কৰে (Wharton, 2005)। এই বৈশিষ্ট্য বিভিন্ন সংস্কৃতিত পোৱা যায়। প্ৰাপ্তবয়স্ক লোকৰ প্ৰভাৱমুক্ত এই বৈশিষ্ট্য কৈশোৰ কালৰ শেষলৈ থাকে। যদিও লিংগ সম্পৰ্কীয় এই নিৰ্বাচন সৰ্বপ্ৰথমে

ছোৱালীৰ ক্ষেত্ৰত পৰিলক্ষিত হয়, তথাপি এই দিশত ল'ৰাবোৰ অধিক কঠোৰ হোৱাৰ লগতে প্ৰাপ্তবয়স্কৰ লগত অধিক কথোপকথনৰ পৰিপন্থী হয়।

Stockard-ৰ মতে এই সম-লিংগৰ নিৰ্বাচনৰ দ্বাৰা ল'ৰা আৰু ছোৱালীয়ে সম-লিংগৰ গোটৰ পৰা পুৰুষ আৰু নাৰী সম্পৰ্কীয় ধাৰণাবোৰ আয়ত্ব কৰে। তেওঁ এই প্ৰক্ৰিয়াক 'শৈশৱৰ নীতি' (Cult of Childhood) আখ্যা দিছে। ই এটা প্ৰজন্মৰ পৰা আন এটা প্ৰজন্মলৈ যোৱা খেলা-ধুলা, কাৰ্য, নীতি আৰু ভূমিকাক অন্তৰ্ভুক্ত কৰে। প্ৰাপ্তবয়স্কসকলৰ দ্বাৰা এই প্ৰক্ৰিয়া সহজে প্ৰভাৱিত নহয় তথা পুৰুষ আৰু মহিলাৰ বাবে পৃথক কৰ্তব্য নিৰ্দিষ্ট হৈ থাকে। এই কৰ্তব্য বা নীতি ভংগ কৰিলে কঠোৰ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰাও দেখা যায়। গৱেষণাসমূহে লিংগভিত্তিক খেলাৰ সন্দৰ্ভত ব্যাখ্যা আগবঢ়াই কৈছে যে ল'ৰা আৰু ছোৱালীৰ খেলাৰ ধৰণ পৃথক পৃথক। সেয়েহে শিশুৱে একে বৈশিষ্ট্যযুক্ত একে লিংগৰ আন শিশুৰ সৈতে ওচৰ সম্পৰ্ক গঢ়ি তোলে। সাধাৰণতে দেখা যায় ছোৱালীবোৰে এজনী বা দুজনী ছোৱালীৰ সৈতে বন্ধুত্বপূৰ্ণ সম্পৰ্ক স্থাপন কৰে। আনহাতে ল'ৰাবোৰে সাধাৰণতে ডাঙৰ দলত থাকি আৰু খেলি ভাল পায়। সিহঁতে বহল পৰিসৰৰ অথবা সাহসিকতাপূৰ্ণ কাম কৰিবলৈ পছন্দ কৰে। Stockard (1999)ৰ মতে, 'ল'ৰা আৰু ছোৱালী উভয়ে আনক কথোপকথনৰ সময়ত প্ৰভাৱিত কৰে। সিহঁতে বিভিন্ন উপায়েৰে এই কাৰ্য কৰে।' ছোৱালীবোৰে আন ছোৱালীক অতি সহজে প্ৰভাৱিত কৰিব পাৰে যদিও ল'ৰাবোৰক সিমান সহজে প্ৰভাৱিত কৰিব নোৱাৰে। সেয়েহে Maccoby-এ কৈছে যে ছোৱালীবোৰে স্বেচ্ছাই ল'ৰাবোৰৰ পৰা আঁতৰি থাকি সম-লিংগকেন্দ্ৰিকতাৰ সৃষ্টি কৰে (as cited in Stockard 1999)। অৱশ্যে এই দৃষ্টিভংগীটো ল'ৰাই কিয় ছোৱালীক এৰাই চলে সেই ব্যাখ্যাৰ ক্ষেত্ৰত গ্ৰহণযোগ্য নহয়। শেষত ক'ব পাৰি যে বিপৰীত লিংগৰ আচ�ৰণৰ (Cross gender behaviour) ক্ষেত্ৰত অভিভাৱকে বিশেষভাৱে প্ৰভাৱিত কৰে। ল'ৰাই বিপৰীত লিংগৰ বাবে 'নিৰ্ধাৰিত' আচৰণ কৰিলে অভিভাৱকে অধিক ঋণাত্মক মনোভাৱ গ্ৰহণ কৰে। তদুপৰি ছোৱালীয়ে ল'ৰাৰ বাবে নিৰ্ধাৰিত কাৰ্য কৰিলে ছোৱালীক প্ৰদান কৰা শাস্তিৰ তুলনাত অধিক কঠোৰ শাস্তি অভিভাৱকে ল'ৰাক প্ৰদান কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে 'Tomboy' শব্দটো সেইবোৰ ছোৱালীক বুজাবলৈ বহুলভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হয়, যিয়ে ল'ৰাৰ দৰে আচৰণ কৰে। এই অভিধাটো যোগাত্মক দৃষ্টিৰে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সেইদৰে 'sissy' অভিধাটো ছোৱালীৰ দৰে আচৰণ কৰা ল'ৰাক বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয় যদিও ইয়াক ঋণাত্মক দৃষ্টিভংগীৰে ব্যৱহাৰ কৰা হয় (Thornem 1993 as cited in Wharton, 2005)। Wharton-ৰ মত অনুসৰি, 'লিংগৰ বদ্ধমূল ধাৰণাৰ ক্ষেত্ৰত ছোৱালীয়ে ল'ৰাৰ তুলনাত কম চাপৰ সন্মুখীন হোৱাৰ লগতে ল'ৰাৰ তুলনাত ছোৱালীবোৰৰ লিংগৰ সীমা অতিক্ৰম কৰাৰ প্ৰৱণতা বেছি আৰু বিপৰীত লিংগৰ সৈতে খেলা খেলিলে বা কোনো কাম কৰিলে ছোৱালীবোৰ ল'ৰাৰ তুলনাত কম সমলোচনাৰ সন্মুখীন হয়।'

- **সামাজিকীকৰণৰ মাধ্যম হিচাপে গণমাধ্যম (Media)**

অভিভাৱক আৰু মৰ্যাদাসম্পন্ন ব্যক্তিৰ গোটৰ লগতে দূৰদৰ্শন, কম্পিউটাৰ গেম আৰু

সাহিত্যইও ল'ৰা-ছোৱালীৰ বাবে লিংগ অনুকূল আচৰণৰ ধাৰণা বহন কৰিব পাৰে। গৱেষণাৰ পৰা প্ৰাপ্ত ফলাফলে দেখুৱাই যে শিশুৰ বাবে উপযোগী বৰ্তমান প্ৰকাশিত কিতাপবোৰে ল'ৰা আৰু ছোৱালীক বদ্ধমূল ধাৰণাৰ বিপৰীতে ছবি এখন প্ৰদান কৰে। অৱশ্যে এই কিতাপবোৰৰ পূৰ্বে প্ৰকাশ হোৱা তথা পুথিভঁড়াল তথা দোকানত উপলব্ধ কিতাপবোৰত ল'ৰা-ছোৱালীৰ বদ্ধমূল ধাৰণাকে সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে। ধ্ৰুপদী সাহিত্যসমূহত ছোৱালীয়ে ঘৰুৱা কাম-কাজ আৰু ল'ৰাই ঘৰৰ বাহিৰৰ দায়িত্বসমূহত জড়িত হৈ থকা দেখা যায়। কিতাপবোৰত ছোৱালীবোৰক ৰন্ধা-বঢ়া আৰু ঘৰ পৰিষ্কাৰ কৰা কাম আৰু ল'ৰাক ঘৰৰ বাহিৰত বিভিন্ন সৰঞ্জাম ব্যৱহাৰ কৰি থকা আৰু বস্তু সাজি থকা চৰিত্ৰৰ ৰূপত অংকন কৰা হৈছে (Burn, 1996)। দূৰদৰ্শনত প্ৰদৰ্শিত বিভিন্ন অনুষ্ঠানৰ বিষয়বস্তুৰ ওপৰত চলোৱা সমীক্ষাই পুৰুষৰ প্ৰতি পক্ষপাতিত্বমূলক মনোভাৱৰ ইংগিত বহন কৰে। বিংশ শতিকাৰ নব্বৈৰ দশকৰ আৰম্ভণিতে কৰা একাধিক অধ্যয়ন অনুসৰি দূৰদৰ্শনৰ অনুষ্ঠানসমূহত সাধাৰণতে মহিলাৰ তুলনাত পুৰুষ চৰিত্ৰৰ সংখ্যা বেছি হয় আৰু মহিলা চৰিত্ৰবোৰ পুৰুষ চৰিত্ৰৰ তুলনাত কম বয়সীয়া হোৱাৰ লগতে মহিলা চৰিত্ৰবোৰক পেচাদাৰী কৰ্মত নিয়োজিত নাৰী হিচাপে প্ৰদৰ্শন কৰা দেখা নাযায় (Burns, 1996)। Atkins-এ পাঁচশৰো অধিক দূৰদৰ্শনৰ চৰিত্ৰ পৰ্যবেক্ষণ কৰি কৈছে যে, 'অধিকাংশ নাৰী চৰিত্ৰই পুৰুষৰ স্বল্পবস্ত্ৰ পৰিহিতা ভোটা বুদ্ধিৰ নাৰীক বিভিন্ন বিপদৰ পৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ থকা মহিলাকেন্দ্ৰিক কল্পনাক চৰিতাৰ্থ কৰিবলৈ নিৰ্মাণ কৰা হৈছে'। (as cited in Burns, 1996, P.15)। বাণিজ্য ক্ষেত্ৰতো কৰ্তৃপক্ষ পুৰুষ হোৱাৰ লগতে পুৰুষ আৰু মহিলাসকলক পৰম্পৰাগত ধাৰণাৰ ভিত্তিত বিভাজন কৰা হয়। গৱেষকসকলৰ মতে শিশুৱে দূৰদৰ্শনৰ অনুষ্ঠান চাই অধিক সময় ব্যয় কৰে (Danis, 1991 as cited in Burns, 1996)। সহসম্বন্ধ অধ্যয়নৰ পৰা (Correlation Studies) প্ৰাপ্ত ফলাফল অনুসৰিও অধিক টিভি চোৱা শিশুবোৰৰ পুৰুষ আৰু মহিলা সম্পৰ্কীয় বদ্ধমূল ধাৰণা অধিক হয়। অন্যান্য অধ্যয়নবোৰেও দেখুৱাইছে যে লিংগ সম্পৰ্কীয় পৰম্পৰাগত ধাৰণাৰ টিভিৰ অনুষ্ঠানবোৰে খেলাৰ সামগ্ৰী, পুতলা, জীৱনৰ লক্ষ্য আৰু স্বাভিমানক প্ৰভাৱিত কৰে (Burns 1996)।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

(খ) খালী ঠাই পূৰণ কৰক ঃ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ সম্বন্ধযুক্ত অধ্যয়নৰ পৰা প্ৰাপ্ত ফলাফল অনুসৰি অধিক টিভি চোৱা শিশুবোৰৰ পুৰুষ আৰু মহিলা সম্পৰ্কীয় _____ ধাৰণা অধিক হয়।

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ _____বিপৰীত লিংগৰ খেল খেলিলে পিতৃয়ে আটাইতকৈ বেছি ঋণাত্মক প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰকাশ কৰে।।

.....

৩.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- সামাজিকীকৰণ এনে এটা প্ৰক্ৰিয়া, যাৰ জৰিয়তে শিশুৱে সমাজৰ বিভিন্ন প্ৰমূল্য, নিয়ম, নীতি আৰু আচৰণ আয়ত্ব কৰে।
- 'সামাজিক লিংগৰ সামাজিকীকৰণ' সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ অন্তৰ্গত এটা অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ।
- এই প্ৰক্ৰিয়াৰ জৰিয়তে পৃথক লিংগৰ শিশুসকলক লিংগ সম্পৰ্কীয় কৰ্তব্যসমূহৰ বিষয়ে শিকাই সামাজিক কৰি তোলা হয় আৰু পুৰুষ তথা মহিলাৰ ধাৰণা দুটাই কি সূচায় সেই সম্পৰ্কে অৱগত কৰোৱা হয়।
- বিভিন্ন তত্ত্বই সামাজিক লিংগৰ সামাজিকীকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াটোৰ এটা গ্ৰহণযোগ্য ব্যাখ্যা দাঙি ধৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে।
- এই তত্ত্ববোৰৰ ভিতৰত 'সামাজিক শিক্ষণ তত্ত্ব', 'সামাজিক লিংগৰ প্ৰণালীবদ্ধ তত্ত্ব' উল্লেখযোগ্য।
- এই তত্ত্ববোৰে শিশুই কিদৰে লিংগ অনুকূল আচৰণ আয়ত্ব কৰে, সেই সম্পৰ্কে ব্যাখ্যা দাঙি ধৰে।
- লিংগ আৰু যৌনতাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা তত্ত্বটো হ'ল মনোবিশ্লেষণাত্মক তত্ত্ব।
- সমালোচকসকলৰ মতৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়েই বোধ শক্তিৰ লগত সম্পৰ্কযুক্ত লিংগ সামাজিকীকৰণৰ আন এটা তত্ত্ব আগবঢ়াইছে। এই তত্ত্বটোৱে হ'ল লিংগৰ আঁচনিগত তত্ত্ব।
- বেমৰ দৃষ্টিভংগী অনুসৰি পুৰুষ আৰু নাৰীৰ পাৰ্থক্যৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া সংস্কৃতিত শিশুৱে লিংগক জগতৰ তথ্য আহৰণৰ এটা উপায় হিচাপে গ্ৰহণ কৰে।
- বোধ শক্তিৰ বিন্যাস বা লিংগৰ প্ৰণালীবদ্ধতাই শিশুক তথ্য আহৰণত আৰু সংগতি তথা ভৱিষ্যৎ সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগী গঢ় লৈ উঠাত সহায় কৰে।
- মনোবিশ্লেষণাত্মক তত্ত্ব সামাজিক শিক্ষণ তত্ত্ব আৰু বোধ শক্তিৰ বিকাশৰ তত্ত্বৰ পৰা দুটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশত ভিন্ন।
- ই কোনো শিক্ষণ সম্পৰ্কীয় তত্ত্ব নহয়। এই তত্ত্ব অনুসৰি লিংগ সম্পৰ্কীয় কিছুমান বিশেষ দিশ আৰ্হি গ্ৰহণ বা বোধ শক্তিৰ জৰিয়তে সক্ৰিয়ভাৱে তথ্য আহৰণৰ সলনি এক অচেতন মনস্তাত্ত্বিক প্ৰণালীৰ জৰিয়তে গঠন হয়।
- বিভিন্ন চিন্তাবিদৰ মতে অভিভাৱকসকল লিংগ সামাজিকীকৰণৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ মাধ্যম।

- নাবালক-নাবালিকাৰ প্ৰতি কৰা পৃথক আচৰণ সম্পৰ্কীয় এটি অধ্যয়নত গৱেষকসকলে অভিভাৱকসকলক তেওঁলোকৰ সন্তানৰ আগত নিৰ্দিষ্ট কিছুমান বিশেষণ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ কৈছিল।

৩.৭ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Leela Menon, “Women and Social attitude”, Kerla Calling, March 2004, p. 5.
2) Yojana 45, No. 8, August 2001, p. 4.
3) United Nation Development Programmes (UNDP), Human Development Report2006.
4) J.A. Rubby, “A Study of Kudumbashree Project in Kerala”, Mahatma GandhiUniversity, Kottayam, July 2008, p. 23.
5) Sharma Sheetal, “Empowerment of women and property, rights key to ruraldevelopment”, Kurukshetra, 54, No. 8, June 2006, p47
6) Pager D, Shepherd H (2008) The sociology of discrimination: racial discrimination in employment, housing, credit, and consumer markets. Annual Review of Sociology 34: 181-209.
7) Quillian L (2006) New approaches to understanding racial prejudice and discrimination. Annual Review of Sociology 32: 299-328.
8) Kelsey CL, Gender inequality: Empowering women. Journal of Legal Issues and Cases in Business.
9) Baxter, Wright (2000) The glass ceiling hypothesis: a comparative study of the United States, Sweden and Australia. Gender and Society 14: 275-294.
10) Nair S (2015) More gender inequality in India than Pakistan, Bangladesh: UN. The Indian Express.
11) Wadesango N (2011) Is gender equality still an issue? Tensions and contradictions embedding the work of feminists today. J Soc Sci 26: 163.
12) Gender Discrimination (2016) Editorial, Business Recorder.

৩.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

(ক) ১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আচৰণবাদী

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ জন্ম

(খ) ১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বদ্ধমূল

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ল'ৰাই/ল'ৰা সন্তানে

৩.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

(ক) চমু উত্তৰৰ প্রশ্ন ঃ (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ১ ঃ সামাজিক লিংগৰ সামাজিকীকৰণে কি বুজায়?

প্রশ্ন ২ ঃ সামাজিক লিংগৰ সামাজিকীকৰণৰ মনোবিশ্লেষণাত্মক তত্ত্বটো ব্যাখ্যা কৰক।

(খ) ৰচনাধর্মী প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ১ ঃ সামাজিক লিংগৰ সামাজিকীকৰণ প্রক্রিয়াত বিভিন্ন মাধ্যমৰ ভূমিকা সম্পর্কে এটি প্রৱন্ধ যুগুত কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ সামাজিক শিক্ষণ তত্ত্ব আৰু বোধ শক্তিৰ বিকাশৰ তত্ত্বৰ এটি তুলনামূলক আলোচনা দাঙি ধৰক।

*** ***** ***